

УДК 30.008

ІДЕНТИЧНІСТЬ У ПРОБЛЕМНОМУ ПОЛІ КУЛЬТУРОЛОГІЇ**Тетяна Уварова**

Сьогодні проблематика культурології має мета-науковий, трансдисциплінарний характер, що пояснюється універсальністю культури як «духовного ефіру», який пронизує всі аспекти, грані і модули буття людини і суспільства. Культурологія сприяє осмисленню і переосмисленню співвідношення культурних традицій та інновацій, ролі норм і цінностей, зразків і способів поведінки, дозволяє за допомогою інкультурації утримувати суспільство в рамках позитивного соціального буття. Це властивість культурологічних знань набуває особливої актуальності в ситуації сучасної антропогенної кризи, яка викликана не тільки зростанням техногенності, а й інтенсивним зростанням різноманітності культур, що виходять на історичну арену в якості самостійних суб'єктів. Осмислюючи сценарії майбутнього світового розвитку, культурологія звертається до категорії ідентичності, як базового концепту, який відбиває певні культурно-обумовлені уявлення людини про світ.

Ключові слова: ідентичність, культура, культурологія, самоідентифікація.

Сьогодні концептуалізація ідентичності займає провідне місце в арсеналі культурології. Таке прирощення категоріального апарату культурології пояснюється розширенням знань про культуру і розширенням предметного поля досліджень самого поняття «ідентичність».

Поняття «ідентичність» походить від лат. *identifico*, що можна перевести як «ототожнюю». Проблема ідентичності обумовлена потребами практики становлення (формування та розвитку) людини у повній відповідності з її внутрішньою природою і сутністю, входженням у світ соціальності і культури. Як суспільна істота людина формується в полі культури, в середовищі особистостей, наділених певними людськими якостями. Входження у цей світ є процесом набуття характерних для нього якостей, соціалізації існуючих знань, норм культури. Людина намагається перейняти їх, засвоїти, перевести у власні характеристики, стати подібною до інших людей, які існують поруч. Одночасно, вона намагається усвідомити себе у якості особливої істоти, тотожній собі. «Приватизувавши» якісні характеристики, перейняті від інших, розгорнувши власні особливості, надані їй природою, людина усвідомлює себе як особистість, яка належить до тієї чи іншої спільноти й, одночасно. Означений процес і є процесом самоідентифікації особистості – уподібнення, встановлення тотожності (з соціумом і з собою), усвідомлення себе як подібного до інших і одночасно як особливу істоту – «Я» – унікальну індивідуальність. Але, зазначимо, що процес формування ідентичності не є одиничним актом, це серія взаємопов'язаних виборів, за допомогою яких людина приймає свої власні цілі, цінності та переконання.

У культурологічній теорії категорія ідентичності виражає процес ототожнення індивіда з певною культурною традицією. Культурна ідентичність – це самовідчуття людини всередині конкретної культури, усвідомлене сприйняття норм і зразків поведінки та свідомості, системи цінностей і мови, а також усвідомлення свого «Я» в конкретному культурному вимірі. Культурна ідентичність передбачає формування в індивіда стійких якостей, завдяки яким ті чи інші культурні явища або люди викликають у нього симпатію чи антипатію,

залежно від чого він вибирає відповідний тип, манеру і форму спілкування.

У культурології є аксіомою твердження, згідно з яким кожна людина виступає носієм тієї культури, в якій вона виросла і сформувалась як особистість. Хоча в повсякденному житті людина цього він не помічає, сприймаючи як даність специфічні особливості своєї культури, однак при зустрічах з представниками інших культур ці особливості стають очевидними і людина усвідомлює, що існують інші форми переживань, види поведінки, способи мислення, які значно відрізняються від звичних і відомих. Різноманітні враження про світ трансформуються у свідомості людини в ідеї, установки, стереотипи, очікування, які в підсумку стають для нього регуляторами його особистої поведінки і спілкування.

У будь-якій групі завжди існує лише її притаманний культурний стрижень (основний маркер культурної самоідентифікації), що надає узгодженості діям її членів і виявляє себе зовні шляхом різних модифікацій. Аналізуючи культурну самоідентифікацію необхідно враховувати об'єктивні (зовнішні) та суб'єктивні (внутрішні) чинники, що впливають на розвиток цього процесу. До об'єктивних віднесемо існування певного людського угруповання, територію, де воно розташоване, мову (діалекти), історичну пам'ять, засоби існування, звичаї, обряди, традиції, зразки спілкування тощо, що виступають у ролі визначальних чинників, які обумовлюють членство або належність індивіда до певних соціальних груп упродовж усього терміну їхнього існування. До суб'єктивних – стереотипи, вірування, символи, ритуали, поведінку, свідомість, тощо. З внутрішньогрупової точки зору, ідентичність заснована на комплексі культурних рис, якими члени групи відрізняють себе від всіх інших груп, навіть якщо вони в культурному відношенні достатньо близькі. Тобто утворюється узгоджена, солідарна мотивація індивідуальної групової поведінки. Співвідношення себе з культурними орієнтирами та ролевими функціями формує культурну ідентичність.

Поняття культурної ідентичності пов'язане з етапами розвитку етносу, системою його символічно-знакових уявлень та оцінок щодо навколишнього світу та формами культурно-історичного буття. Етнос – це культурно-духовна спільність людей, споріднених походженням, мовою, культурними надбаннями, територією проживання. Етнічна ідентичність – це «результат процесу емоційно-когнітивного самоототожнення суб'єкта зі своєю етнічною групою, що виражене в почутті спільності з членами цієї групи і сприйнятті як цінностей її основних характеристик» [1, с. 100]. Вона включає в себе уявлення людини про свою етнічну групу, а також почуття і наміри, пов'язані з цими уявленнями. Національні міфи, символіка, історична пам'ять – необхідні чинники будь-якої ідентичності. Найяскравішим свідченням життєздатності етнічних утворень є їхнє існування у сучасному багатоскладовому суспільстві. Головними репрезентантами тут виступають етнічні групи, які плекають етнічну самосвідомість, зберігають колективну ідентичність. Етнічну групу ми визначаємо як групу людей, яка має деякі особливі етнічні, культурні, мовні, релігійні, расові риси, яких об'єднує повне або часткове походження. Члени етнічних груп вважають себе різними у культурному відношенні. На думку Е.

Гідденса для виділення етнічних груп частіше за все використовують такі характеристики, як мова, історія або походження, релігія, культура [2, с. 235]. Обов'язковою підставою етнічної ідентичності є спільність культури. Базові цінності, утворюючи культурну основу, визначають правила взаємовідносин, розставляють пріоритети, оцінки, цілі.

Американський дослідник Е. Еріксон розглядав набуття ідентичності як необхідний процес, пов'язаний із соціальною адаптацією. Ним же був запропонований термін «криза ідентичності» (цей термін з 50-х років набув розповсюдження як загальна характеристика сучасної епохи) [3, с. 157].

У контексті сучасних сутнісних трансформацій у культурі, проблема ідентичності набуває особливо актуального значення. Особливим фактом існування культурної ідентифікації є можливість її втрати індивідом. Втрата культурної ідентифікації проявляється у відчуженні або маргіналізації. Категорія «маргінальність» (термін введений американським соціологом Р. Парком) використовується в культурології для характеристики пограничного статусу особистості по відношенню до певної соціальної спільноти, що накладає певний відбиток на її психіку і спосіб життя. У ситуації маргінальності опиняються так звані «культурні гібриди», які баланують між групою, що домінує в суспільстві, але до якої вони ніколи не належали, і групою, з якої вони виділились.

Динамічність сучасного життя, нестійка структура соціального буття, широкий вибір систем орієнтирів, під впливом мас-медіа, міграційні процеси та ін. впливають на ідентичність. Інформаційні технології роблять доступним небувалий об'єм інформації та водночас топлять в ній людину, залишаючи лише окреслювати незначні локальні островки реально засвоєного досвіду. В такій ситуації людині визначити себе стає все складніше.

Відкритий інформаційний простір, бурхливий розвиток мережевих взаємозв'язків та висока мобільність радикально змінили прихильності включеної в ці процеси людини і її уявлення про своє місце у світі. У глобалізованому світі продовжують розвиватись стійкі опори національної держави. Національна (орієнтована на країну походження) складова в системі ідентифікаційних орієнтирів стала втрачати минуле нормативне значення для позиціонування індивіда. Нації, що були до недавнього часу порівняно замкнутими в інформаційному сенсі (відгородженими від інших спільнот мовними, техніко-комунікативними, політико-ідеологічними та іншими ізолюючими засобами буття) стали більш відкритими. Зросла їх здатність до взаємообміну культурними формами, з'явилася можливість формування загальнопланетарних комунікативно-діяльних систем. Проте, ймовірно, глобальне співтовариство ніколи не зможе повністю задовольнити потребу людей в приналежності, не зможе стати повноцінним суспільством, в силу присутності в ньому безлічі різних культур і традицій. І саме тому ідея світової спільноти, на наш погляд, виконує функцію абстрактного універсального конструкту, що є підставою для правил і інститутів, необхідних для співіснування безлічі спільнот, його складових. Тому реакцією на глобалізацію є інстинктивне прагнення різних спільнот до збереження власної ідентичності, яка найбільш яскраво проявляється в сферах культури, національної та релігійної свідомості (зростання тенденцій

національної самосвідомості, релігійного фундаменталізму, етнічного сепаратизму і екстремізму, розпад багатонаціональних імперій і федеративних утворень). Більш значимою для багатьох людей системою координат і важливим психологічним компенсатором такого розмивання орієнтирів є «ідентичність місця»: вона може підтримувати необхідні для самоідентифікації людини емоційні чи символічні опори. Локальна ідентичність (самоототожнення людини зі своєю малою батьківщиною, з місцем проживання) стверджується у відкритому інформаційному просторі у свідомому, а іноді і підсвідомому протиставленні знеособленим глобальним символом. Категорія простору стає однією з ключових в усвідомленні тенденцій еволюції ідентичності.

Ідентичність, яка трансформується, породжує такі нові конотації, як, наприклад, «економіка ідентичності». Тобто як наші ідеали і соціальні норми визначають ким ми працюємо, скільки заробляємо, яким є рівень наших фінансових можливостей тощо. Очевидною є орієнтація бізнесу на ідентичність – діяльність по створенню впізнаних іміджів територій, культурних брендів тощо. Інститути соціалізації – система освіти, культурні і просвітницькі ініціативи різного рівня апелюють до ідентичності як основи консолідації сучасного суспільства.

Для політології дослідження ідентичності також є пріоритетним. Політика ідентичності (ствердження права організованих в групі меншин на власну систему ціннісних переваг та моделі поведінки) – є частиною арсеналу соціальних рухів. Політична конфліктологія, політичні технології, публічна політика та ін. вивченню ідентичності надають пріоритетне значення. Концептуалізація політичної ідентичності стає однією з основ нового напрямку міждисциплінарних досліджень – соціально-політичної культурології. Розробка наукового інструментарію дослідження ідентичності може стати внеском в політичне прогнозування та знизити ризики суспільного розвитку у майбутньому.

Отже, ідентичність є феноменом, який виникає з взаємозв'язку індивіда, суспільства і культури. Дослідження ідентичності займає ключове місце у проблемному полі культурології. Але проблема міждисциплінарного походження ідентичності породила й проблему її дискурсивного нагромадження. Незважаючи на досить високий об'єм дослідницької літератури, проблема ідентичності, зокрема в контексті глобалізації та інформаційної революції залишається дослідженою не достатньо повно.

В сучасності проблема набуття ідентичності може розглядатися і як проблема свободи вибору, тому що зростання інтелектуальної та поведінкової автономії окремої людини різко підвищує ступінь свободи. У попередні епохи людина об'єднувалась з іншими в досить стійкі групи, орієнтуючись при цьому на норми, уявлення, цінності, закріплені в груповій культурі. У сучасному суспільстві соціальні групи різного рівня продовжують існувати, але значно слабшають зв'язки між групами і індивідами, що входять в них. Стрімкість культурних зрушень позбавляє групові зв'язки визначеності, однозначності. Ситуація деконструкції світу, поставила питання про пошук нової ідентичності, яка носитиме не цілісно-системний, а й плюралістичний характер.

Список літератури:

- 1.Гнатенко П. И. Идентичность: философский и психологический анализ / П. И. Гнатенко, В. Н. Павленко. – К.: Институт соціології НАН України, 1999. – 466 с.
2. Гидденс Э. Социология / Энтони Гидденс; [пер. с англ.; науч. ред. В. А. Ядов; общ. ред. Л. С. Гурьевой, Л. Н. Посилевича] – М.: Эдиториал УРСС, 1999. – 703.
3. Эриксон Э. Трагедия личности / Эрик Эриксон; [пер. с англ.]. – М.: Эксмо, 2008. – 253 с.

*Татьяна Уварова***ИДЕНТИЧНОСТЬ В ПРОБЛЕМНОМ ПОЛЕ КУЛЬТУРОЛОГИИ**

Сегодня проблематика культурологии имеет мета-научовый, трансдисциплинарный характер, который объясняется универсальностью культуры как "духовного эфира", который пронизывает все аспекты, грани и модусы существования человека и общества. Культурология способствует осмыслению и переосмыслению соотношения культурных традиций и инноваций, роли норм и ценностей, образцов и способов поведения, позволяет с помощью инкультурации удерживать общество в рамках позитивного социального существования. Эти культурологические знания приобретают свойство особенной актуальности в ситуации современного антропогенного кризиса, который вызван не только ростом техногенной, но и интенсивным ростом разнообразия культур, которые выходят на историческую арену в качестве самостоятельных субъектов. Осмысливая сценарии будущего мирового развития, культурология обращается к категории идентичности, как базового концепта, который отбивает определены культурно-обусловленные представления человека о мире.

Ключевые слова: *идентичность, культура, культурология, самоидентификация.*

*Tetyana Uvarova***IDENTITY AS ISSUE IN THE FIELD OF CULTUROLOGY**

Identity takes a leading place in cultural studies. In culturology identity is understood as a complex phenomenon associated with entry into the world of human sociality and culture and at the same time, understanding person of himself. That is, human social membership communities, in the other side, our inner world and perception as their own, group norms and values. The process of identity formation is not an isolated act. This is a series of interconnected choices through acquisition of own values, rules of conduct, morality, etc.

Group and individual category of identity (self-identification) is associated with cultural identity as a reflection of "I" in a specific cultural dimension. Also the identity associated with the ethnic-cultural and spiritual community, unified system of symbolic-iconic views and assessments of reality and forms of cultural-historical existence.

Identity is not a stable phenomenon. Under the influence of changes in culture, it undergoes significant transformations. The increased amount of information, globalization, and other contemporary transformation processes in culture change perception of itself and its place in culture, leading to the increasing role of local identity and, finally, to the pluralistic nature of the search for a new identity.

Keywords: *identity, culture, culturology, self-identification.*

References:

- 1.Gnatenko P. I.(1999) *Identichnost': filosofskiy i psikhologicheskiy analiz* [Identity: philosophical and psychological analysis]/ Institut sotsiologii NAN Ukraini, Kyiv, 466 p.

- 2.Giddens E.(1999) *Sotsiologiya* [Sociology], Editorial URSS, Moscow, 703 p.
- 3.Erikson E.(2008) *Tragediya lichnosti* [Tragedy of personality], Eksmo, Moscow, 253 p.

Стаття надійшла до редакції 30.04.2017